

УДК 347.23

Ганна Буюджи,канд. юрид. наук, Державний секретар
Міністерства юстиції України

КОНСТРУКТИВНІ ТРАСТИ

Стаття присвячена дослідженню специфіки, видів та правової природи конструктивних трастів, а також підстав та умов їх виникнення та функціонування. На основі ґрунтовного аналізу особливостей конструктивних трастів автор доходить власних висновків щодо їх місця серед інших видів трастів.

Ключові слова: конструктивні трасти, порушення трасту, безпідставне збагачення, інституційні конструктивні трасти, захисні конструктивні трасти.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Загальне право розробило принципово інший спосіб вирішення питань, що виникають внаслідок безпідставного збагачення, протиправного утримання майна або отримання від нього певних благ особою, яка не має на це права. Так само відрізняються і механізми захисту порушених прав власника майна. Здебільшого цю функцію виконує конструктивний траст (constructive trust) – інститут, прямого аналогу якого у законодавстві країн континентального права не існує. Даний вид трасту є дуже специфічним правовим інститутом та принципово відрізняється від звичайних, так би мовити, «класичних» трастів, тобто трастів, що виникають внаслідок бажання установника передати майно у траст. Через особливості його виникнення та функціонування в юридичній літературі не вихує дискусія щодо його правової природи та місця серед інших трастів. Враховуючи зазначене, а також той факт, що у праві України відсутній даний інститут, дослідження інституту конструктивного трасту має бути актуальним та цікавим для українських правників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана стаття базується переважно на роботах англійських та американських юристів, зокрема, Ч. Вебба (Ch. Webb) А. Дж. Оклі (A. J. Oakley), М. Ремджона (M. Ramjohn), Р. Пірсі (R. A. Pearce) та Дж. Стівенса (J. Stevens), Ф.Х. Петіта (P. H. Pettit), Дж. П. Костігана (G. P. Costigan). Крім того, в Україні і Російській Федерації даний вид трастів досліджувався у працях Н. В. Соколової, О. А. Кривенко, П. В. Туришева, Н. В. Фунткової, Р. А. Майданіка, Г. В. Онищенко, К. Г. Некіт та деяких інших. Проте вітчизняні автори переважно дають лише коротке визначення таким трастам, не заглиблюючись в аналіз їхньої правової природи.

Цілі та завдання статті. Дослідити специфіку, види та правову природу конструктивних трастів, їхнє місце серед інших видів трастів, а також проаналізувати особливі підстави та умови їх виникнення.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що конструктивні трасти виникають на підставі закону незалежно від волі сторін трасту, як правило, проте не завжди, внаслідок неправомірних дій. При цьому, як зазначає Ч. Вебб, це

«трасти, які виникають з інших підстав, окрім як реалізація намірів установника, проте вони не є результативними трастами» [1, с. 224].

Спробуємо проаналізувати правову природу та особливості конструктивних трастів. Почнемо з того, що однією з найбільш відомих є порівняно стара справа *Beatty v Guggenheim Exploration Co* (1919 р.), у якій американський суддя Кардозо (*Cardozo*) зазначив, що «конструктивний траст є формулою, через яку у права справедливості совість (*conscience*) знаходить своє вираження. Коли власність була набута за таких обставин, що держатель законного титулу утримує бенефіціарний інтерес не з чистою совістю, право справедливості перетворює його на довірчого власника» [1, с. 226].

З наведеного висловлювання складно визначити, чим все-таки є конструктивний траст, проте можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, ця конструкція передбачає «утримання бенефіціарного інтересу не з чистою совістю». По-друге, таке утримання є несправедливим, а отже, для відновлення справедливості утримання має відбуватися на користь особи, яка раніше була власником такого майна.

Більш конкретне визначення конструктивного трасту міститься у пізнішій справі *Paragon Finance plc v Thakerar* (1999 р.), у якій суддя Міллетт (*Millet*) зазначив таке: «Вислів «конструктивний траст» та «конструктивний траст» використовується юристами у праві справедливості для описання двох повністю різних ситуацій. Перша стосується таких справ, де відповідач, хоча і не є прямо призначеним довірчим власником, бере на себе обов'язки довірчого власника шляхом законної передачі, яка була незалежною, передувала порушенню трасту та не засуджувалася позивачем. Інша стосується тих справ, де зобов'язання з трасту виникають як прямий наслідок незаконної транзакції, яка засуджується позивачем.

Конструктивний траст виникає внаслідок дії закону, коли обставини такі, що було би безсовісно для володільця майна (як правило, але не завжди нерухомості) доводити свій власний бенефіціарний інтерес у майні та заперечувати бенефіціарний інтерес іншої [особи]. Однак у певній групі справ конструктивний довірчий власник є справді довірчим власником. Він не отримував трастове майно самостій-

но (*in his own right*), проте внаслідок передачі, на підставі якої обидві сторони мали намір створити траст із самого початку та яка не заперечується позивачем. Його володіння майном спочатку було забарвлено довірою та впевненістю, на підставі яких він отримав його, а наступне привласнення майна на свою користь є порушенням трасту. Добре відомими прикладами таких конструктивних трастів є *McCormick v Grogan* (1869 р.) [справа про секретний траст], *Rochefoucauld v Boustead* (1897 р.) [де відповідач погодився купити майно для позивача, проте траст був створений некоректно]... У цих справах позивач не заперечував передачу, на підставі якої відповідач отримував контроль над майном. Він стверджував, що обставини, за яких відповідач отримав контроль, роблять безсовісним з його боку відстоювання його бенефіціарного інтересу у майні.

Друга група справ є іншою. [Див. *A-G for Hong Kong v Reid* (1994)]. Вона виникає, коли відповідач стягнутий у шахрайство. Право справедливості завжди бореться проти шахрайства шляхом покладання на особу, достатньо стягнуту у шахрайство, відповідальності за правом справедливості. У таких справах він традиційно, хоча, я думаю, дарма, описаний як конструктивний довірчий власник та вважається, що він «відповідальний як довірчий власник». Така особа по факту не є довірчий власником взагалі, навіть якщо вона і може бути відповідальна. Вона ніколи не отримувала посаду довірного власника, і якщо вона і одержує трастове майно, то на підставі несприятливої для позивача незаконної передачі, яка оскаржується позивачем» [2, с. 176-177].

Наведений вище прецедент свідчить про існування двох різних за своєю суттю та правовою природою видів конструктивних трастів. Перший різновид – трасти, що виникають внаслідок незаконного утримання майна особою, якій це майно було добровільно передане власником для досягнення певних цілей (управління майном, збереження чи оренда майна тощо). Тобто у такому разі майно переходить від власника до іншої особи добровільно та свідомо. За таких обставин конструктивний траст може виникнути лише у разі та за умови подальшого незаконного утримання або використання майна на свою користь особою, якій воно передане. Другий різновид конструктивних трастів виникає тоді, коли майно вибуло з володіння власника всупереч його бажанню, тобто набувач незаконно та/або безпідставно утримує майно та використовує на свою користь.

Окрім зазначеного розподілу конструктивних трастів на види, їх також розподіляють на інституційні конструктивні трасти (*institutional constructive trusts*) та захисні конструктивні трасти (*remedial constructive trusts*).

Англійське право визнає існування лише **інституційних конструктивних трастів**, які вважаються «класичними» конструктивними трастами. Вони проголошуються судом безвідносно до дати порушення з боку особи, яка утримує майно (конструктивного власника). Як підкреслюють Р. Пірсі та Дж. Стівенс, ці трасти

виникають не на підставі рішення суду, а на підставі специфічних обставин. Причому траст вважається створеним з моменту виникнення таких обставин. Суд «лише визнає існування бенефіціарного інтересу первісного власника у майні. Суд не має права вирішувати, чи є майно предметом трасту, чи ні» [3, с. 269]. Отже, такі трасти виникають внаслідок дії закону з дати настання певних обставин. Функція суду полягає лише у тому, аби просто визнати, що такий траст був створений у минулому.

Другий різновид конструктивних трастів – **захисні конструктивні трасти** – існує не в усіх юрисдикціях. Як зазначає Ф. Х. Петіт, «піонером в їх створенні стала Канада, яка визнала такі трасти як засіб правового захисту від неправомірного збагачення» [4, с. 70]. Даний різновид трастів поширений також у США. Такі трасти вважаються одним із різновидів судового захисту (*remedy*) з метою повернення майна, за рахунок якого відповідач незаконно збагатився. У разі встановлення судом факту безпідставного збагачення суд має право на свій розсуд створити конструктивний траст відносно майна, що незаконно перебуває у відповідача, або накласти на нього обов'язок щодо грошового відшкодування.

У справі *Westdeutsche Landesbank Girozentrale v Islington London Borough Council* (1996 р.) суддя Броуні-Вілкінсон (*Browne-Wilkinson*) зазначив, що «в інституційному конструктивному трасті траст виникає на підставі закону з дати виникнення обставин. Функція суду просто задекларувати, що такий траст виник у минулому. Наслідки, які настають через виникнення такого трасту (включаючи можливі несправедливі наслідки для третіх осіб, які тим часом отримали трастове майно), також визначені правилами, що містяться у законі, а не визначаються дискреційно [судом]. Захисні конструктивні трасти інші. Це заходи судового захисту, які породжують примусове виконання зобов'язання за правом справедливості; те, як він ретроспективно стосується на шкоду третіх осіб, залежить від розсуду суду» [2, с. 178].

Отже, основна відмінність інституційних конструктивних трастів від захисних конструктивних трастів полягає у тому, що останні виникають виключно на підставі судового рішення та з моменту його прийняття. У таких трастах суд повинен встановити не лише факт існування у позивача бенефіціарного інтересу у майні, але й факт безпідставного збагачення відповідачем, а також прямо передбачити виникнення конструктивного трасту щодо конкретного переліку майна.

З наведеного можна зробити загальний висновок, що конструктивні трасти виникають переважно внаслідок неправомірних дій особи, яка незаконно або безпідставно утримує та використовує майно на свою користь. З моменту виникнення конструктивного трасту набувач майна вважається конструктивним трасті, який зобов'язаний управляти майном на користь бенефіціара – первісного власника майна.

Наразі пропонуємо більш детально зупинитися на **підставах виникнення конструктивних трастів** (або, скоріше, ситуаціях, коли

виникають такі трасти) [Див. 3, с. 271-273; 2, с. 179-181, 5, с. 259-271].

1) У ситуації, коли довірчий власник в існуючому прямо вираженому трасті неправомірно продає трастове майно на користь третьої особи, остання (тобто покупець, який повідомлений про існування трасту) автоматично стає конструктивним довірчим власником на користь бенефіціара у первісному трасті. Дж. Е. Пеннер пропонує називати покупця «конструктивним довірчим власником щодо інтересу у прямо вираженому трасті» («*constructive trustee of an express trust interest*») [6, с. 128]. Конструктивний траст не виникає лише за умови, що мало місце добросовісне набуття прав на трастове майно (*bona fidae purchaser (transferee) of the legal estate for value without notice*), іншими словами, коли особа є добросовісним покупцем, яка не знала та не могла знати про існування трасту.

2) У разі незаконного привласнення або незаконної розтрати майна (*misappropriated property*). Якщо таке майно не було предметом уже існуючого трасту, воно може перейти у конструктивний траст до набувача тоді, коли відчужувач, що незаконно розтратив майно, перебував у довірчих відносинах із власником майна, або тоді, коли майно було отримано за обставин, коли виникали довірчі відносини між набувачем та власником.

Крім того, право справедливості сформулювало правові наслідки незаконного привласнення, яке мало місце під час скоєння злочину. Яскравим прикладом є ситуація, коли злодій, який викрав гроші, утримує у конструктивному трасті зазначені кошти на користь жертви (Див. *Westdeutsche Landesbank Girozentrale v Islington London Borough Council* (1996 р.) [3, с. 271].

Схожі наслідки настають і у разі, коли йдеться про вбивцю та його спадкоємців стосовно майна убитої особи. Існує так зване «конфіскаційне правило» (*forfeiture rule*), яке забороняє вбивці та його нащадкам спадкувати за убитою жертвою. Якщо ж все таки спадкування відбулося у порушення зазначеного правила, вважається, що особа (вбивця або його спадкоємці) утримують успадковане майно у конструктивному трасті.

3) У разі отримання довірчим власником неправомірної вигоди від трастового майна конструктивний траст виникне на користь бенефіціара у первісному трасті. Так, загальновідомим принципом трастового права є обов'язок довірчого власника діяти лояльно (*duty of loyalty*), що передбачає заборону отримання користі від управління майном та обов'язку уникнення можливого конфлікту власних інтересів та інтересів бенефіціарів. У разі порушення першого з наведених обов'язків, тобто у разі самовільного (незаконного) отримання довірчим власником прибутків від майна, виникне конструктивний траст щодо отриманих прибутків. При цьому бенефіціаром такого трасту вважатиметься бенефіціар у первісному трасті, тобто особа, на користь якої мало здійснюватися управління майном та яка мала право отримувати доходи від такого управління.

4) Окремим та особливо цікавим випадком виникнення конструктивного трасту є отримання довірчим власником хабара. У такому разі отримані кошти або майно переходять довірчому власнику у конструктивний траст та мають утримуватися на користь особи, що потерпіла від хабарництва. Загалом принцип, що гроші, передані довірчому власнику як хабар, утримуються у конструктивному трасті на користь бенефіціара та можуть бути простежені у будь-якому майні, бере свій початок у справі *A-G for Hong Kong v Reid* (1944 р.), розглянутій Таємною радою – вищою апеляційною інстанцією Великобританії та деяких країн Британської Співдружності.

Як зазначив суддя Темплмен (*Templeman*), розглядаючи цю справу, «коли хабар пропонується та приймається грошима або в натурі, гроші або майно, що становлять предмет хабара, за законом належать отримувачу. Гроші, сплачені фідучіарію (*false fiduciary*)¹, належать йому. Нерухоме майно, що перебуває у вільному володінні, передане фідучіарію через хабар, переходять до нього. Право справедливості, яке хоча і діє особисто (*in personam*), наполягає, що це безсовісно для фідучіарія отримувати вигоду від порушення обов'язку та залишати її. Надавач хабара не може повернути його, оскільки він вчинив кримінальний злочин, надаючи хабар. Фідучіар, який отримав хабар у порушення обов'язку, повинен сплатити та є відповідальним за хабар перед особою, перед якою він несе обов'язок. У даній справі, оскільки перший отримувач одержав хабар на порушення своїх обов'язків перед урядом Гонконгу, він став боржником за правом справедливості перед Короною на суму вартості хабара... Як тільки хабар був отриманий, він має бути сплачений або миттєво переданий особі, яка постраждала від порушення обов'язку. Право справедливості вважає зробленим те, що мало бути зроблено. Як тільки хабар отримано, чи готівкою, чи в натурі, фідучіарій утримує хабар у конструктивному трасті на користь потерпілої особи» [7, с. 246].

Незважаючи на те, що рішення Таємної Ради не є обов'язковими для англійських судів, а також на те, що викладені у наведеній справі висновки породжували численні теоретичні та практичні дискусії серед практикуючих суддів та науковців, протягом шістдесяти років ця справа вважалася хрестоматійною у Великій Британії та Новій Зеландії в частині визначення наслідків отримання хабара. Кінець дискусіям було покладено лише у 2014 р., коли висновки у даній справі були знов підтвержені Верховним Судом Великобританії у справі *FHR European Ventures LLP v Cedar Capital Partners LLC*. [7, с. 248].

¹ У даній справі використовується термін «*false fiduciary*», що дослівно має перекладатися як «фальшивий», «помилковий» чи «неправдивий» фідучіар. На нашу думку, найбільш правильним має бути переклад «фідучіар, який порушив свій обов'язок» або «фідучіар, що вчинив неправильно», але щоб уникнути таких довгих формулювань, ми перекладаємо даний термін у тексті статті просто як «фідучіар».

5) У разі, коли особа отримує права на землю у якості довірчого власника за відсутності формально оформленого документа про створення трасту. Через недотримання формальностей виникають труднощі в частині доведення прав на майно, тому вважається, що довірчий власник утримує у конструктивному трасті майно на користь первісного власника.

6) У разі складення секретних трастів (*secret trusts*), тобто трастів, у яких власник передає за заповітом певне майно у спадок іншій особі із застереженням про передачу цього майна третій особі поза межами заповіту. Іншими словами, з тексту заповіту не вбачається, що майно переходить третій особі. Більшість учених відносить секретні трасти до конструктивних, оскільки особа, яка отримує майно за заповітом, має домовленості із заповідачем щодо передачі майна третій особі, а отже, вона вважається конструктивним власником на користь такої особи.

7) Якщо особа, яка не була належним чином призначена довірчим власником у трасті, проте поводить себе так, ніби вона є трасті, вважається, що така особа є конструктивним довірчим власником або так званим «довірчим власником з делікту» або «фактичним» довірчим власником (*trustee de son tort або de facto trustee*).

8) Конструктивний траст виникає у разі здійснення помилкового платежу на користь певної особи. До моменту повернення помилково перерахованих коштів або майна первісному власнику особа, яка отримала ці кошти або майно, вважається їх конструктивним власником. Іноді вважається, що у такому разі виникає результативний траст, а конструктивний траст виникає лише у разі недобросовісного утримання коштів або майна особою, яка їх помилково отримала [Див. 5, с. 265].

Вище ми розглянули найбільш поширені випадки виникнення конструктивних трастів, хоча перелік таких ситуацій не є вичерпним. У будь-якому разі їх поєднує мета максимально захистити права первісного власника або бенефіціара від неправомірних або помилкових дій третіх осіб.

Отже, конструктивні трасти є абсолютно своєрідним різновидом трастів, оскільки вони виникають безвідносно до волі сторін трасту, а іноді і всупереч їй. Ще однією особливістю таких трастів є те, що конструктивний довірчий власник за певних обставин може навіть не знати, що він є довірчим власником. Крім того, іноді буває досить складно виокремити майно потерпілої особи (первісного власника) від майна довірчого власника у разі неправомірного привласнення або утримання самого майна або доходів від управління ним. Крім того, обов'язки довірчих власників у прямо вираженому та конструктивному трасті значною мірою відрізняються. Від конструктивного трасті, як правило, не вимагається здійснювати активних дій щодо майна, управляти ним або здійснювати інвестиційні операції тощо. Зазвичай на конструктивних власників покладається обов'язок зберігати та охороняти

майно, уникаючи його знищення, пошкодження або зменшення в ціні.

З вищевикладеного вбачається, що конструктивні трасти є дуже специфічним видом трастів, які мають притаманні лише їм підстави виникнення та особливості функціонування. У зв'язку із цим виникає питання щодо їх місця серед інших видів трастів. Це питання уже частково досліджувалося у нашій статті «Правова класифікація трастів» [8, с. 24-28]. Нагадаємо, що Дж. П. Костіган ще на початку ХХ століття розподіляв трасти на дві великі категорії: 1) залежно від наміру – на виражені та передбачувані (у тому числі і результативні) та 2) на конструктивні трасти, які виникають задля відновлення прав, порушених внаслідок шахрайства [9, с. 461-462]. Тобто, на його думку, конструктивні трасти, з огляду на їх особливості, становили самостійний вид трастів.

А. Дж. Оклі також виділяв конструктивні трасти в окремий вид трастів та стверджував, що «трасти можуть бути створені або, по-перше, за законом – це законні трасти; або, по-друге, коли установник або заповідач навмисно створюють відносини між довірчим власником та бенефіціаром, – це прямо виражені трасти; або, по-третє, коли установник або заповідач вчиняють якусь навмисну дію, окрім створення відносин між довірчим власником та бенефіціаром, із чого суд робить висновок про відносини між довірчим власником та бенефіціаром, – це передбачувані або результативні трасти; або по-четверте, згідно з положеннями закону, коли відносини між довірчим власником та бенефіціаром створені судом як результат поведінки довірчого власника, – це конструктивні трасти» [10, с. 37]. Отже, науковець виділяє 4 різновиди трастів – законні, прямо виражені, конструктивні та передбачувані, або результативні.

Іншої думки дотримується Г. Вотт, який розподіляє усі трасти на прямо виражені (*express trust*) та непрямо виражені (*non-express trusts*) (конструктивні та результативні, відмінною рисою яких є те, що вони виникають за відсутності прямого волевиявлення особи). Іншою категорією трастів він називає передбачувані трасти, які є «залишковою категорією, яка покликана охоплювати трасти, які не є ані прямо вираженими, ані конструктивними, ані результативними» [5, с. 250].

На нашу думку, усі трасти залежно від характеру волевиявлення слід розподіляти на 2 великі групи – прямо виражені (*express trusts*) та передбачувані трасти (*implied trusts*). Це принаймні логічно, оскільки дійсно і конструктивні, і результативні трасти виникають за відсутності безпосередньої волі або бажання власника майна та довірчого власника, проте їх виникнення могло бути передбачене (презюмовано), виходячи з положень законодавства та конкретної ситуації.

Висновки:

1. **Конструктивні трасти** – це трасти, які виникають переважно внаслідок неправомірних дій особи, яка незаконно або безтідстав-

но утримує та використовує чуже майно на свою користь.

2. Існує два види конструктивних трастів залежно від умов, за яких майно перейшло від власника до набувача: ті, що виникають у разі незаконного утримання або використання майна на свою користь особою, якій воно було добровільно та свідомо передане власником; та ті, що виникають, коли майно вибуло з володіння власника всупереч його бажанню.

3. Існують інституційні та захисні конструктивні трасти. Останні поширені в Канаді, США та деяких інших юрисдикціях і вважаються одним із різновидів судового захисту.

4. З моменту виникнення конструктивного трасту набувач майна вважається конструктивним довірчим власником, який зобов'язаний управляти майном на користь бенефіціара – первісного власника майна.

5. Загальне право визначило цілу низку випадків та умов, за яких виникають конструктивні трасти, тобто за певних обставин їх виникнення можна, так би мовити, передбачити. У зв'язку із цим, на нашу думку, конструктивні трасти можна віднести (разом із результативними) до великої групи передбачуваних трастів.

Статья посвящена исследованию специфики, видов и правовой природы конструктивных трастов, а также оснований и условий их возникновения и функционирования. На основании анализа особенностей конструктивных трастов автор приходит к собственным выводам об их месте среди других видов трастов.

Ключевые слова: конструктивные трасты, нарушение траста, бесосновательное обогащение, институционные конструктивные трасты, защитные конструктивные трасты.

The article is devoted to the study of the specifics, types and legal nature of constructive trusts, as well as the reasons and conditions for their grounds and functioning. Based on an thorough analysis of the peculiarities of constructive trusts, the author comes to her own conclusions about their place among other types of trusts.

Key words: constructive trusts, breach of the trust, unjust enrichment, institutional constructive trusts, remedial constructive trusts.

Список використаних джерел:

1. Webb C., Akkouch T. Trusts Law. – Palgrave Macmillan, 2008. – 433 p.
2. Ramjohn M. Unlocking Trusts. – Hodder Education, 2008. – 2-nd ed. – 483 p.
3. Pearce R.A., Stevens J. The Law of Trusts and Equitable Obligations // Oxford University Press, 2006. – 915 p.
4. Pettit P. H. Equity and the Law of Trusts // Oxford University Press. – 2009. – 11-th ed. – 737 p.
5. Watt G. Trusts and Equity : USA. – Oxford University Press. – 2010. – 596 p.
6. Penner J.E. The Law of Trusts // Oxford University Press. – 4-th ed., 2005. – 546 p.
7. Commercial Law: Text, Cases, and Materials // Clarke M. A., Hooley R. J. A., Munday R. J. C. and others // Oxford University Press. – 2017. – 1264 p.
8. Буяджи Г. В. Правова класифікація трастів / Г. В. Буяджи // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 11. – С. 24-28.
9. Costigan G. P. The Classification of Trusts as Express, Resulting and Constructive // Harvard Law Review. – Vol. 27. – No. 5 (Mar., 1914). – P. 437-463. – URL : <http://www.jstor.org/stable/1326823>.
10. Oakley, A. J. The Modern Law Of Trusts // London: Sweet & Maxwell, Parker and Mellows, 8-th ed. – 2003. – 916 p.

